

3.110525203003

datum in procedure: 28 juni 2004

datum aanwijzing: 05 DEC. 2007

errata:

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd dorpsgezicht **Nieuwersluis**
gemeente Loenen (Utrecht)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

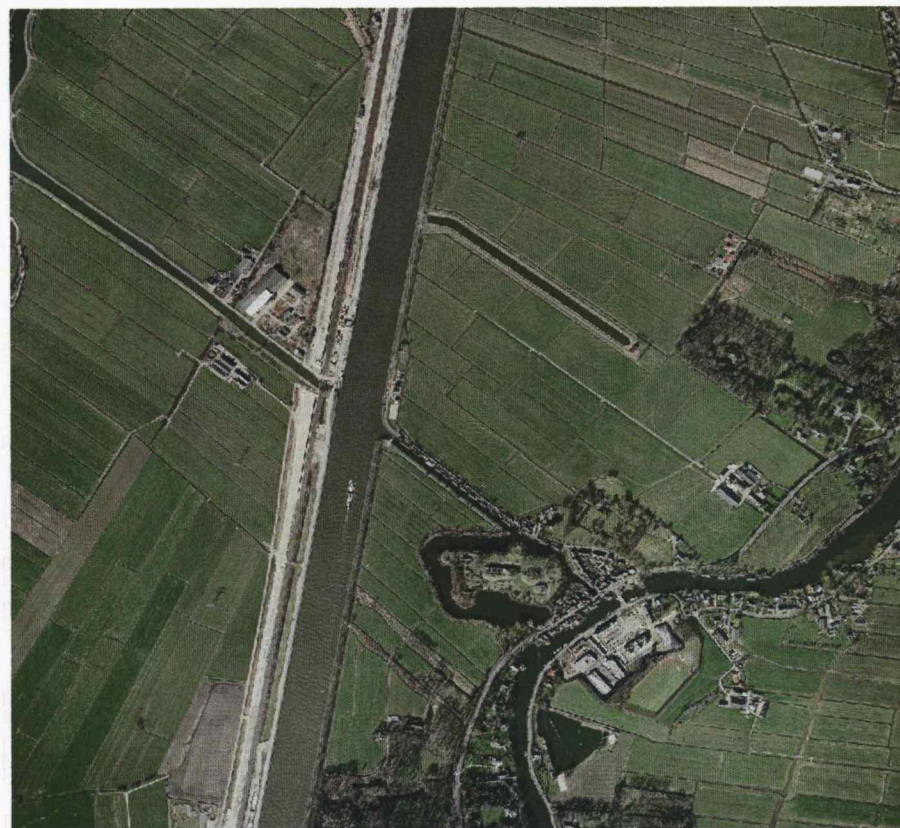

Foto: Nieuwersluis en omgeving

FD 250
C2

LOENEN, NIEUWERSLUIS

De minister van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermd stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermd stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Nieuwersluis te Loenen als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Het dorpsgezicht Nieuwersluis omvat het dorp Nieuwersluis met de omringende polders en wordt begrensd door de reeks van buitenplaatsen langs de rivier de Vecht in het noorden en zuiden, het Amsterdam-Rijnkanaal in het westen en de eerste, noordzuidgerichte wetering in de oostelijk van de Vecht gelegen polder Mijnden.

De historie van Nieuwersluis is bepaald door de rol, die het dorp door de eeuwen heen heeft gespeeld als knooppunt van wegen en waterwegen tussen Amsterdam en Utrecht. De verdedigingswerken van Vesting Nieuwersluis verdedigden vanaf 1672/1673 deze handelsroute. De eeuwenlange militaire functie bepaalt de huidige ruimtelijke karakteristiek en de waarde van het gebied. Als in hoge mate gaaf bewaard onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie vormt de periode 1849-1892 het zwaartepunt in de cultuurhistorische waarde van het gebied.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

De geschiedenis van Nieuwersluis voert tot ver in de Middeleeuwen terug. Al in de 13^e eeuw groef de stad Utrecht ten zuiden van het huidige dorp een wetering om de handelsroute naar Amsterdam via de Vecht en de Aa te verbeteren. Het dorp heeft zich kunnen ontwikkelen, omdat Utrecht in het midden van de 15^e eeuw een 'Nieuwe Wetering' aanlegde om de Vecht te verbinden met de diepere en bredere voortzetting van de Aa, de Angstel. Nieuwersluis dankt zijn naam aan de schutsluis, die in 1448 tussen de Vecht en deze wetering werd geplaatst. Hoewel Nieuwersluis een belangrijk knooppunt was op de handelsroute, bleef het een klein dorp. Naast de herberg vormde het Gemeenlandshuis de belangrijkste burgerlijke bebouwing. Het veiligstellen van het economisch belang van de transportroute, over het water langs Vecht en Wetering en over het land over de Heerenweg op de westelijke Vechtdijk, was de reden dat Nieuwersluis zich vanaf de 17^e eeuw ontwikkelde tot een militair belangrijke plaats.

In het rampjaar 1672/1673, na de verovering door de Fransen van Nieuwersluis, besloot Willem III tot het opwerpen van een verdedigingswerk om de accessen te kunnen verdedigen. Na de aanleg van de Starreschans door kolonel Stockheim ten zuiden van de oude wetering, startte vestingbouwkundige Maximilian Nicolaasz d'Yvoy met de bouw van een complete vesting rond Nieuwersluis.

De omgrachte vesting werd asymmetrisch rond de sluis en de Vecht aangelegd, met op de westoever twee hele en twee halve bastions en op de oostoever een hoornwerk met kleine bastions. Een stenen waterpoort sloot de toegang tot de wetering af. Een brug iets ten noorden van de sluis verbond de Vechtoevers. Het op de rechteroever gesitueerde jaagpad werd via deze brug verbonden met het jaagpad ten noorden van de wetering. De Mijndensedijk op de oostoever werd ten oosten van de vesting geleid om vervolgens ten zuiden van de vestinggracht aan te sluiten op het jaagpad langs de Vecht.

Na de oorlog maakte Nieuwersluis een bloeiperiode door, waarin vele buitenplaatsen werden gesticht, het dorp monopolie kreeg als halteplaats voor trek-schuiten en de herberg het monopolie kreeg voor logies. In 1688 besloten de Staten van Holland en West-Friesland tot de opruiming van Starreschans en de ontmanteling van de vesting Nieuwersluis. De gevorderde militaire grond werd aan de eigenaren teruggegeven en zij legden op en rond het fort boomgaarden en siertuinen aan. Tijdens de Oostenrijkse Successieoorlog van 1740-1748 werd Nieuwersluis aangewezen als steunpunt voor de regio Utrecht. Daarom bouwde de vestingbouwkundige I. Prevost in 1745 op de restanten van de 17^e-eeuwse vesting een gebastioneerd fort met dubbele wallen en grachten. Op de oostoever verrees een complex met een 40 meter lange kazerne met bijgebouwen, terwijl op de westoever de hoofdwacht, het arsenaal en de artillerieloods werden opgericht. De Mijndensedijk volgde al slingerend over de wal de loop van de bastions. De zuidelijke verbindingen van Vechtdijk en jaagpad naar de vesting kregen vorm door de bouw van twee bruggen, waarnaast een stenen beer werd gebouwd. Deze stenen dammen vormden de waterkering tussen het lage waterpeil van de vestinggrachten en de polders enerzijds en het hogere Vechtwater anderzijds. In 1784 werd in het noordwestelijke deel van de vesting op de uiterste punt van de binnenste omwalling een kruitmagazijn opgericht.

Naar aanleiding van de Franse oorlogsverklaring van 1793 werd het fort in staat van verdediging gebracht en verving men het oude arsenaal. Voor het arsenaal werd op de Vechtoever een laad- en losplaats ingericht. Bovendien werd op de westoever een affuitloods voor de opslag van de onderstellen van het geschut opgericht. In de bezettingsperiode van 1794-1813 legerde een Frans grootgarnizoen in Nieuwersluis en werd de Heerenweg onderdeel van de Route Imperiale nummer 2 van Parijs naar Amsterdam.

Na de Franse tijd benoemde koning Willem I C.R.T. Krayenhoff tot 'inspecteur-generaal der fortificatiën' en belastte hem met de modernisatie van de Hollandse Waterlinie. Krayenhoff besloot tot het in oostelijke richting opschuiven van de linie om zo ook Utrecht binnen de verdedigingslinie te brengen. Vanaf 1815 startte de aanleg van de Nieuwe Hollandse Waterlinie. In Nieuwersluis bleek het onnodig voorzieningen te treffen om de polder te inunderen, omdat het oostelijk van het dorp gelegen plassengebied voldoende bescherming bood. Wel was het van belang, mede door de aanleg van de spoorlijn Amsterdam-Utrecht in 1843, het fort Nieuwersluis te moderniseren. Daarom werd in de periode 1849-1851 ten westen van het dorp een torenfort gebouwd. De Nieuwe Wetering moest hiervoor naar het noorden worden verlegd. Ook het zuidwestelijke deel van het aardwerk van de 18^e-eeuwse vesting werd vergraven. Van de oude vesting bleven de verdedigingswal ten noorden van de Nieuwe Wetering en drie bastions met geschutsemplacementen op de oostoever gehandhaafd.

Vanaf 1853 was de Wet op de Verboden Kringen van kracht. Gebaseerd op het schootsveld van het fort werden drie kringen getrokken, waarbinnen stringente voorwaarden en bepalingen voor bebouwing, straatmeubilair en beplanting golden. Ten gevolge van deze wet werden alleen nog snel te amoveren houten huizen en boerderijen gebouwd. In Nieuwersluis ligt deze bebouwing geconcentreerd langs de Mijndensedijk.

Na de invoering van het getrokken geschut in 1860 werd het noodzakelijk het fort opnieuw te moderniseren. Bovendien bleek tijdens de mobilisatie van 1870 ten gevolge van de Frans-Duitse oorlog dat er een tekort aan bomvrije onderkomens voor de manschappen was. Vooruitlopend op de aanpassingen van het fort werd in de Vecht, ten noorden van de brug, een damsluis gebouwd. Deze sluis, die de Vecht kon afdammen met schotbalken, speelde een belangrijke rol in de inundatie van de gebieden ten zuidoosten van Nieuwersluis. Voor het inunderen was het namelijk noodzakelijk om het hoge waterpeil van de Lek te kunnen scheiden van het lage peil van de Zuiderzee.

Na de demobilisatie in 1874 kondigde de toenmalige minister van Oorlog de Vestingwet af. Deze wet voorzag in de verbetering en voltooiing van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de aanleg van de Stelling van Amsterdam. In Nieuwersluis werd vanaf 1877 met de aanpassingen begonnen.

Op de oostoever werden de restanten van de 18^e-eeuwse vesting, zoals de binnen- en buitenwal, met uitzondering van het zuidelijke bastion, geëgaliseerd. Op het nieuwe terrein bouwden in de periode 1878-1881 de 'eerstaanwezende ingenieurs der Genie' te Naarden W.K.T. Egter, L.J. Hielen, W.J. Rahder en G.L. Kepper in neorenaissancestijl een geheel nieuw kazerne-complex. Naast de centraal gelegen Koning Willem III kazerne werden ook een pupillenschool, een opleidingsinstituut voor vrijwilligers en kaderpersoneel gebouwd. Bovendien bouwde de Genie rond de appèl- en exercitieplaats voor de kazerne twee exercitieloodsen, een ziekenbarak en woningen voor de directeur, de onderwijzer en de onderofficiers. Aan de oostzijde van de behouden buitengracht legden de ingenieurs een exercitieterrein aan, dat via twee dammen met duikers vanaf het kazerneterrein te bereiken was. De Mijndensedijk werd ten noorden van het kazerneterrein naar de Vecht omgelegd, alwaar de dijk direct aansloot op het Zandpad.

Vanaf 1880 startten de werkzaamheden op de linkeroever. Bij de modernisatie van het fort werd rekening gehouden met een nieuwe taak, namelijk de verdediging van het Merwedekanaal, dat tussen 1881 en 1892 werd gegraven. Het torenfort van 1849/1851 werd opgenomen in een geheel nieuw, rechthoekig fort waarop, met uitzondering van de noordzijde, een brede hoofdwal van 5 tot 7 meter hoogte werd opgeworpen. Voor de aanleg van de wallen en het forteiland werd een 6 meter dikke zandplaat ten zuidoosten van Nieuwersluis ontgraven. Op deze plek ontstond een grote waterplas, die vanaf 1933 als natuurzwembad in gebruik werd genomen. De Genie oriënteerde het langwerpige fort voor een lange, naar het zuiden gerichte vuurlijn ter bestrijking van de zuidelijke accessen. Ter verdediging van de Nieuwe Wetering en de spoorlijn rustte de Genie het fort uit met pseudo-bastions aan de zuidwestelijke en noordelijke zijde. De wegen naar het fort, het fortterrein en ook de grachtboorden werden voor de camouflage beplant met iepen, populieren en schietwilgen. Op het fort bouwde de Genie remises, een munitiemagazijn en een bomvrije kazerne. Ter markering van de militaire grens rond het fort plaatste men in totaal zestig hardstenen en houten, genummerde palen, met de 'O' van Oorlog erop gegrift, zogenaamde O-palen.

Met de introductie van de brisantgranaat in 1885 was het fort opnieuw verouderd. Toch achtte men het van strategisch groot belang, mede vanwege de spilfunctie die het fort vervulde tussen het noordelijke deel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en de westelijker gelegen Stelling van Amsterdam. Daarnaast kreeg de Nieuwe Wetering opnieuw militaire betekenis. Net als ten tijde van de Hollandse Waterlinie fungeerde de wetering als aanvoerkanal van Vechtwater: nu echter naar het Merwedekanaal voor de inundaties van de Stelling van Amsterdam.

In 1922 wees de regering de Nieuwe Hollandse Waterlinie aan als oostfront van de Vesting Holland. De directie van het kazernecomplex besloot in 1935 de buitengracht gedeeltelijk te vergraven en te dempen. De afgevlakte walkanten richtte zij vervolgens in als parktuin.

Vanaf 1931 werkte Rijkswaterstaat aan het verbreden van het Merwedekanaal, dat voortaan Amsterdam-Rijnkanaal heette. Bovendien begonnen vanaf 1938 de werkzaamheden aan de vierbaansweg, de A2. Met de voltooiing van de A2 in 1954 verloor de Rijkstraatweg op de Vechtdijk zijn eeuwenoude functie als hoofdverkeersader tussen Utrecht en Amsterdam. Als laatste inundatiewerk bouwde Rijkswaterstaat in 1940 ter plaatse van de voormalige stenen beer op de linker Vechtoever een nieuwe dam met drie betonnen duikers en houten puntdeuren aan de Vechtzijde, die onderdeel moest uitmaken van de inundatiewerken voor de Stelling van Amsterdam.

Na de Tweede Wereldoorlog verviel de militaire functie van het fort geleidelijk, totdat in 1963 de militaire status formeel werd opgeheven. De Bescherming van de Burgerbevolking richtte vervolgens in 1967 een commandopost op het fort in, waarna de BB de noordelijke toegangsbrug afbrak en een nieuwe dam aan de oostzijde van het fort bouwde.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Het gezicht Nieuwersluis wordt gekenmerkt door de openheid van het vlakke polderlandschap in contrast met de bebouwing van het dorp Nieuwersluis met het fort en het kazernecomplex, omzoomd door bomenrijen en opgaande beplanting. De open, laagliggende en onbebouwde polders rond het fort en het dorp worden aan de noord- en zuidzijde beëindigd door singels en bossen van de omringende buitenplaatsen Vreedenhoff, Rupelmonde en Huntum.

Aan de west- en oostzijde strekken de weilanden zich tot ver buiten de grenzen van het gezicht uit. De haaks op de Vecht georiënteerde strokenverkaveling met evenwijdig aan elkaar gegraven sloten wordt doorsneden door de dwarsweteringen Broeksloot in het westen en Mijndense Wetering in het oosten en de hoger gelegen Vechtdijken.

Centraal door het gebied stroomt de Vecht, die ter hoogte van het gezicht een kromming naar rechts maakt. De rechteroever volgt de vloeiende lijn van de bocht. De linkeroever heeft een in- en uitspringende kadefijn, die ontstaan is door vergravingen en aanplantingen voor de verdedigingswerken. Ten noorden van de brug over de Vecht ligt de damsluis uit 1871. Ten westen van en haaks op de Vecht bevindt zich de 15^e-eeuwse Nieuwe Wetering, die oorspronkelijk de verbinding vormde met de rivier de Angstel. Bij de aansluiting van de wetering op de Vecht ligt de in oorsprong uit 1448 stammende schutsluis, waarnaar het dorp Nieuwersluis is genoemd.

De wetering doorkruist de polder Sticht en mondt uit op het in 1891/1892 gegraven Merwedekanaal, het latere Amsterdam-Rijnkanaal. Bij dit kanaal bevindt zich een sluis met schotbalken in de wetering, die in 1952/1953 is aangelegd om de Vecht tegen hoog water op het kanaal te beschermen. Aan de overzijde van het kanaal vervolgt de waterloop zijn weg richting de Angstel.

De belangrijkste waterloop in de oostelijk van de Vecht gelegen polder Mijnden is de noordzuidgerichte dwarswetering, die de oostelijke begrenzing van het gezicht vormt. Voor het droogmalen van deze polder bevindt zich bij de monding van de wetering in de Vecht een gemaal uit 1926, dat werd gebouwd ter vervanging van de Mijndense Molen.

Militair belangrijke en herkenbare waterlopen zijn de gracht rond het huidige fort, de restanten van de 18^e-eeuwse buitengracht in het noordwesten en een deel van diezelfde gracht rond het kazerneterrein. Opvallend is de grote, polygonale waterplas in het zuidoosten, die ontstaan is door vergravingen voor de aanleg van het fort in de periode 1880-1882 en die sinds 1933 in gebruik is als natuurzwembad.

Op de oostelijke oever van de Vecht bevindt zich het Zandpad, het voormalige 17^e-eeuwse jaagpad. Ter hoogte van de voormalige buitengracht van de 18^e-eeuwse vesting bevindt zich onder het Zandpad de oorspronkelijke stenen beer uit 1745 en een brug met een brugleuning van 1910. Aan de westzijde van de Vecht bevond zich eenzelfde dam, die in 1940 is vervangen door de huidige dam.

De ligging van de westelijke Vechtdijk is in de loop van de eeuwen nauwelijks gewijzigd. De verbinding tussen het Zandpad en de Mijndensedijk op de rechteroever is meermalen verlegd door de aanleg van de opeenvolgende vestingwerken op het terrein van het huidige kazernecomplex.

't Grachtje, oorspronkelijk onderdeel van het jaagpad langs de Nieuwe Wetering, is verlegd bij de bouw van het torenfort in de periode 1849-1851. De in oostwestrichting aangelegde Stationsweg uit 1843 vormt de ruimtelijke verbinding tussen de Rijksstraatweg en het Amsterdam-Rijnkanaal. Eertijds vormde een brug en later een veer de verbinding met de westoever waar het station lag. De Stationsweg markeert in het oosten de noordelijke grens van de dorpskern en volgt ten westen van het dorp de noordelijke dijk van de Nieuwe Wetering. De in het gebied ten noorden van de Stationsweg duidelijk herkenbare waterlopen, verhogingen en de afwijkende verkaveling zijn een directe verwijzing naar de oorspronkelijke, 18^e-eeuwse militaire structuur en begrenzing.

De bebouwing in het gezicht concentreert zich op de westoever rond de sluis van Nieuwersluis, aan de Rijksstraatweg, 't Grachtje en de Stationsweg, en op de oostoever op het kazerneterrein en langs de Mijndensedijk.

Het fort Nieuwersluis, ten noordwesten van de dorpskern gelegen, heeft de hoofdvorm uit de periode 1880-1882 grotendeels behouden. De opgaande beplanting van wilgen rond en de populieren op het fort, in combinatie met de wallen, camoufleren de ligging van het fort. Ook de houtwal op de dijk rond de fortgracht vervult deze taak. De voormalige 19^e-eeuwse militaire grens is in het landschap gemarkeerd door zeventien van de oorspronkelijk zestig, rond het fort verspreid staande hardstenen markeringspalen van het ministerie van Oorlog. Het zuidwestelijke deel van de voormalige 18^e-eeuwse vesting is bij de aanleg van het huidige fort volledig vergraven, met uitzondering van het zuidwestelijke bastion aan de Vecht, dat grotendeels intact is gebleven. De ligging van de oorspronkelijk noordelijk gelegen toegangsbrug is duidelijk herkenbaar, doordat op het fortterrein de wallen zijn doorbroken. Bovendien is aan de zijde van 't Grachtje de aanlanding op de wal herkenbaar door de verlaging van het talud.

Langs de smalle Rijksstraatweg bevindt zich kleinschalige bebouwing in één of twee bouwlagen met kap, vrijstaand of aangrenzend langs een verspringende rooilijn. De panden uit de 17e tot en met de vroeg 20e eeuw staan parallel of haaks met de noklijn aan de straat en hebben mansarde-, schild- of zadeldaken. De daken zijn gedekt met rode of gesmoorde pannen. Op Rijksstraatweg 31 bevindt zich het arsenaal. Tegenover het arsenaal, ter plaatse van de oorspronkelijke laad- en losplaats van het arsenaal, is de Straatweg onbebouwd, waardoor er vrij zicht is op de Pupillenschool (Zandpad 5) aan de overzijde van de Vecht. Op Rijksstraatweg 41 staat de affuitloods, net als het arsenaal daterend uit het einde van de 18^e eeuw. Tegenover deze loods bevonden zich de steigers van de trekschuiten en is de Vechtoever onbebouwd. Hierdoor is er grote openheid ten noorden van de Nieuwersluiserbrug, rond de Damsluis. Op de hoek van de Stationsweg en de Rijksstraatweg bevindt zich het woonhuis voor de opzichthebbende ingenieur van het fort uit 1880 (Stationsweg 1). Het in oorsprong 18^e-eeuwse pand op Rijksstraatweg 43/45 is genoemd naar de voormalige buitenplaats Stigt-Rust, die direct ten noorden van de vesting lag.

Het hek Ouderhoek uit de 18^e eeuw behoorde tot de buitenplaats Ouderhoek, die ten oosten van de Straatweg aan de Vecht lag. Het hek staat aan de Rijksstraatweg nabij de boerderij Rijksstraatweg 47.

Langs 't Grachtje bevindt zich overwegend 18^e-eeuwse bebouwing. Aan de noordzijde van de Stationsweg bevindt zich het kruitmagazijn uit 1784 (Stationsweg ongenummerd), dat toen op de uiterste punt van de binnenste omwalling van de vesting Nieuwersluis was gesitueerd.

De Stationsweg wordt begeleid door karakteristieke boombeplanting.

Het huidige karakter van het aan de Vecht liggende terrein van de Koning Willem III kazerne is ontstaan in de periode 1878-1881. Bij de aanleg van het trapeziumvormige kazerneterrein zijn in grote lijnen de 18e-eeuwse buitengracht en het meest zuidelijke bastion intact gebleven. Volgens een symmetrische opzet bevinden zich rond de open, rechthoekige exercitie- en appèlplaats het kazernegebouw, de pupillenschool en de loodsen. De onbebouwde entree-as naar de kazerne vormt een zichtas over de Vecht heen richting de brug en de sluis over en in de wetering. De pupillenschool en de onderofficierswoningen liggen parallel aan en op de rooilijn van het Zandpad. De vrijstaande directeurswoning en de ziekenbarak liggen in het noordelijk deel, op restanten van de vergraven wallen. Ten oosten van de buitengracht bevindt zich een groot exercitieterrein.

De bebouwing langs de Mijndensedijk wordt aan de Vechtzijde gekenmerkt door vrijstaande en in een woonblok geschakelde houten woonhuizen uit de periode 1875-1920. De panden bestaan uit één bouwlaag met mansarde of zadeldak, gedekt met gesmoorde Hollandse pannen, die haaks of parallel met de nok aan de dijk zijn gesitueerd. De houten panden op Mijndensedijk 42-46 en 48-54 zijn blokken uit 1880 met voormalige dienstwoningen van de kazerne. Aan de oostzijde bevindt zich een beperkt aantal houten boerderijen, waaronder de ver in de polder terugliggende boerderij Mijndensedijk 57 uit 1907.

BEGRENZING

De begrenzing van het gezicht Nieuwersluis ligt binnen de eerste en tweede Verboden Kringen en is bepaald door het visuele en ruimtelijk-historische contrast tussen de open polders, die het militaire gebied rond de kern van Nieuwersluis omringen, en de bosrijke geslotenheid van de buitenplaatsen langs de Vecht.

In het noorden komt de begrenzing globaal overeen met de limiet van de tweede kring en de grensscheiding van de historische buitenplaats Vreedenhoff. De grens volgt vanaf de buitenplaats in westelijke richting de bestaande verkaveling, waarbij de grenslijn ten zuiden van het insteekkanaal met pompstation ligt. In oostelijke richting kruist de noordgrens de Rijksstraatweg om vervolgens via de Vecht aan te sluiten op de oostgrens.

De westgrens sluit globaal aan op de begrenzing van de eerste kring. De grensscheiding wordt bepaald door het Amsterdam-Rijnkanaal en ligt onderaan het talud van de kanaaldijk (kanaalzijde). De rafelige zuidgrens ligt gedeeltelijk binnen de eerste en tweede kring. Het tracé sluit in het westen aan op het Amsterdam-Rijnkanaal. Vervolgens loopt het via de bosrand van de historische buitenplaats Rupelmonde.

Ter plaatse van de Vecht ligt de begrenzing meer naar het noorden, om de bijgebouwen van Rupelmonde heen. De limiet is door het midden van de Vecht naar het zuiden getrokken en buigt op de hoogte van de buitenplaats Huntum (ook wel Sluys Nae) af in oostelijke richting. Daar volgt ze de voormalige militaire grens langs de verspringende bosrand van de buitenplaats met in het verlengde van deze rand een onverharde weg, die de Mijndense wetering kruist.

De oostgrens ligt binnen de tweede kring, in het midden van de eerste dwarswetering in de polder Mijnden. In het noorden buigt de wetering af naar het westen om bij het gemaal aan de Mijndensedijk aan te sluiten op de Vecht.

De exacte begrenzing is aangegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/21/02-I.

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Het dorpsgezicht Nieuwersluis is van algemeen belang vanwege de krijgskundige, architectuurhistorische, stedenbouwkundige en landschappelijke waarden. Dit blijkt uit:

- de grote rol die de verdedigingswerken van Nieuwersluis hebben gespeeld in de verdediging van Nieuwersluis, als belangrijk knooppunt van de handelsroute Utrecht-Amsterdam en in breder verband in de verdediging van Holland;

- de taak van Vesting Nieuwersluis als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie en tevens als spil tussen het noordelijke deel van deze linie en de westelijk hiervan gelegen Stelling van Amsterdam;
- de reeks van vanaf de 17^e tot en met de 19^e eeuw op de westelijke Vechtoever gebouwde verdedigingswerken, beginnend met de Vesting Nieuwersluis van 1673 tot 1688, vanaf 1745 een gebastioneerd fort met militair kazernecomplex op de oostoever van de Vecht, vanaf 1815 tot 1963 als onderdeel van de Nieuwe Hollandse Waterlinie, die vanaf 1922 als oostfront van de Vesting Holland fungeerde;
- de openheid van het gebied en de aanwezigheid van een aantal houten huizen als direct gevolg van de Wet op de Verboden Kringen, die van 1853 tot 1961 van kracht was;
- de onderlinge samenhang en grote mate van gaafheid van militaire complexen en (waterbouwkundige) objecten, met name het complex Fort Nieuwersluis, grotendeels tot stand gekomen in de periode 1880-1882 en het kazernecomplex annex opleidingsinstituut Koning Willem III, gebouwd in de periode 1878-1881, in samenhang met losse objecten als de stenen beer uit 1745, het kruitmagazijn uit 1784, het arsenaal uit 1793, de affuitloods uit dezelfde periode, de damsluis uit 1871, de opzichterswoning uit 1880, de in het kader van de Wet op de Verboden Kringen gebouwde houten huizen langs de Mijndensedijk, de brugleuning uit 1910 en de dam met drie duikers en puntdeuren uit 1940;
- de herkenbaar in het landschap bewaarde 18^e-eeuwse militaire structuur;
- de in- en uitspringende kadefijn van de westelijke Vechtoever, die ontstaan is door vergravingen en aanplempingen voor de verschillende verdedigingswerken en door de aanwezigheid van aanlegplaatsen voor het arsenaal en de herberg;
- het vlakke, laagliggende en onbebouwde polderlandschap met de karakteristieke strokenverkaveling, doorsneden door weteringen en dijken en omsloten door singels en bossen van de omringende buitenplaatsen;
- de grotendeels intact gebleven militaire, economische en waterstaatkundige waterstructuur met de Vecht, de Nieuwe Wetering, de gracht rond Fort Nieuwersluis en de kazerne, het natuurbad, de deels herkenbare dwarswetering Broeksloot en de Mijndense dwarswetering en bijbehorende waterstaatkundige werken;

- de herkenbaarheid en gaafheid van de in oorsprong middeleeuwse, noordzuidgeprojecteerde transportassen van de handelsroute tussen Amsterdam en Utrecht;
- het smalle straatprofiel van de Rijksstraatweg in het dorp Nieuwersluis met de niet aaneengesloten en verspringende bebouwing.

WAARDERING

Het beschermd dorpsgezicht Nieuwersluis is van algemeen belang vanwege de krijgskundige en architectuurhistorische waarde, alsmede vanwege de landschappelijke en stedenbouwkundige waarde en door de hoge mate van gaafheid en herkenbaarheid van de bewaarde militaire structuur, die zijn oorsprong vindt in de 17^e eeuw. Het huidige karakter hiervan wordt bepaald door het open polderlandschap rond het in de periode 1878-1882 aangelegde fort en kazernecomplex en door de hoge mate van gaafheid en herkenbaarheid van de bewaarde middeleeuwse structuur van de transportassen van de handelsroute tussen Amsterdam en Utrecht.

RECHTSGEVOLG

Ter effectueering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling, die inspeelt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- M. Donkersloot-de Vrij, *De Vechtstreek; oude kaarten en de geschiedenis van het landschap*, Weesp 1985.
- S.G. van Ginkel-Meester, *Monumenten Selectie Project beschrijvingen Nieuwersluis*, Provincie Utrecht, Dienst Ruimte en Groen, 1999.
- D.T. Koen, *Nieuwersluis van starreschans tot strafbastion*, Houten 1998.
- D.T. Koen, *Nieuwersluis: van torenfort tot commandopost*, Jaarboekje Niftarlake, 1991, p. 24-37.
- D.T. Koen, red. C.J. van der Peet, *Bouwhistorische aantekening Nieuwersluis, Zandpad, v.m. Koning Willem III kazerne c.a.*, Rijksgebouwendienst (bureau rijksbouwmeester), Den Haag 1998.
- D.T. Koen, R. Blijdenstijn (red.), *Cultuurhistorische routes in de provincie Utrecht; de Hollandse Waterlinie*, Amsterdam 1993.
- B. Olde Meierink, K. Loeff, *Monumenten inventarisatie project gemeentebeschrijving Loenen, provincie Utrecht*, Dienst Ruimte en Groen, 1993.
- Het Utrechts Archief, Archief Eerst-Aanwezend Ingenieur der Genie te Utrecht, Register van verdedigingswerken, fort Nieuwersluis.
- Het Utrechts Archief, Topografische Atlas, kaarten en bouwtekeningen fort en militair complex Nieuwersluis.

Kaarten

1. Waarderingskaart, RDMZ, 2004.
2. Nieuwersluis, 1726. Bron: Het Utrechts Archief, Utrecht.
3. Nieuwersluis, 1790. Bron: Nationaal Archief, Den Haag.
4. Nieuwersluis, 1889. Bron: Het Utrechts Archief, Utrecht.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist 2007

Onderzoek en tekst:
Provincie Utrecht

Begrenzingskaart: RACM, drs. B.A.R.T. Broex
Foto omslag: gemeente Loenen
Redactie: RACM, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

RACM/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

BIJLAGEN

1. Waarderingskaart.
2. Nieuwersluis, 1726.
3. Nieuwersluis, 1790.
4. Nieuwersluis, 1889.

3,110525203013

Waarderingskaart Nieuwersluis

Legenda

- grens beschermd dorpsgezicht
- objecten van militair-historische betekenis
- houten huizen binnen verboden kringen
- verboden kringen (300 / 600 / 1000 m)
- historisch belangrijke weg
- laan met bomenrij
- zichtlijn

Topografie

- bebouwing
- weide / akkerland, bos
- boomgaard, waterloop
- spoorweg
- snelweg
- hoofdweg
- lokale weg
- onverharde weg / pad
- fietspad
- steilrand

0 125 250 375 500 m

Topografie © Topografische
Dienst Kadaster
Emmen, 2001

© RDMZ, RIV/BB
7 juni 2004

RIJKSDIENST VOOR DE MONUMENTENZORG

3,110525203014

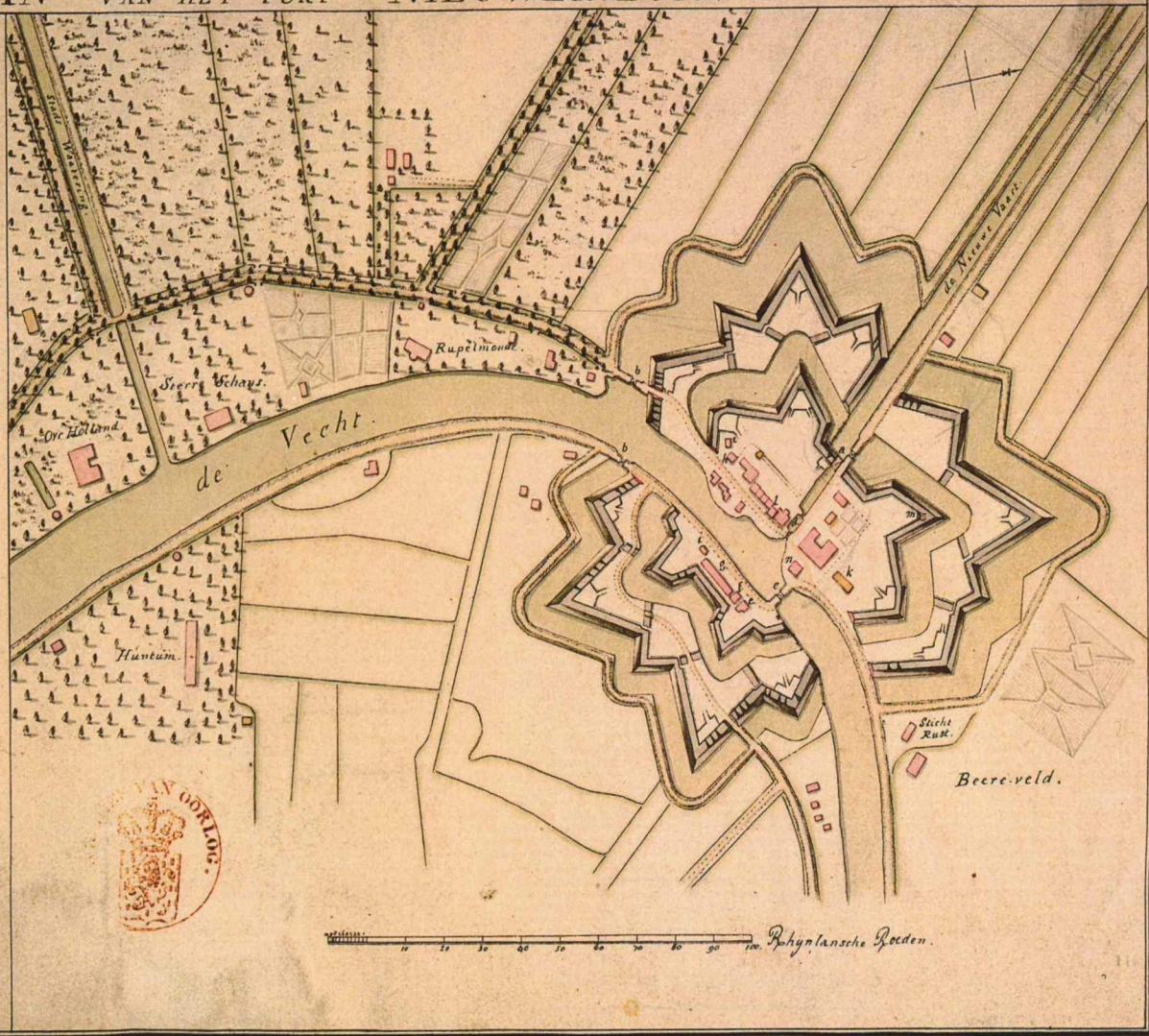
Kaart 2 Nieuwersluis, 1726

PLAN VAN HET FORT NIEUWERSLUIS.

RENVOY.

- a. Poort en Steene Boog der doorvaart.
- b. Bruggen aan de Breukelse zand en key weg, met de steene Beeren daar onder.
- c. Brug over de Vecht.
- d. Schut Sluis.
- e. Majoorshuis
- f. De Wagt.
- g. Cazernen
- h. Hoofd Wagt.
- i. Bergloodsen.
- k. Affluitloodsen.
- l. Arsenaal.
- m. Gemetzelde Pulverkelder.
- n. Gemeene Lands Huis van Utrecht.

*Plan u vestingen
N. 47.*

Kaart 3 Nieuwersluis, 1790

3,110525203015

Aanduiding der grenzen van den Militairen Landgrond. (1:2000).

Kaart 4 Nieuwersluis, 1889

3.110525203016